

für Slawistik, XIX 2, 1974, 295–297; *Die lithuanistische Tradition in Halle*, – Diachronie–Kontinuität–Impulse. Sprachwissenschaftliches Kolloquium, Halle, 1992, 79–94 (beje, autorė yra ir šio kolokviumo medžiagos publikacijos redaktorė); *Die frühen Jahrzehnte der Universität Königsberg in Preußen und die Anfänge des litauischen Schrifttums*, – Nord-Ost-Archiv. Zeitschrift für Regionalgeschichte. Neue Folge, III 2, 1994, 309–329; *Zum Einfluß wissenschaftlicher Grammatiken auf die Entwicklung der litauischen Literatursprache*, – Zeitschrift für Slawistik, XIX 3, 1974, 359–363. Reikšmingas jos straipsnis *Schrifttum und Volkssprache. Zur Situation der Philologie Preußisch-Litauens im 18/19. Jahrhundert*, – Deutsch-litauische Kulturbeziehungen. Kolloquium zu Ehren von August Schleicher an der Friedrich-Schiller-Universität Jena vom 19. bis 20. Mai 1995. Hrsg. von Gertrud Bense u. a., Jena, 1995, 99–108. Užsienio, taip pat ir lietuvių, kalbų mokymo tyrimus moderniais metodais apibendrina stambesniame darbe *Kommentare zur linguistischen Konzeption der Kommunikativ funktionalen Sprachbetrachtung* (1992, rankraštis).

Tyrinėja Augusto Friedricho Potto (1802–1887), indoeuropiečių lyginamosios kalbotyros kūrėjo, nuo 1833 m. Hallės universiteto naujai įsteigtos Kalbotyros katedros ekstrordinarinio profesoriaus, nuo 1838 m. ordinarinio profesoriaus, mokslinį palikimą, ypač domisi jo pažiūromis į baltų ir slavų kalbas, plg. straipsnį *A. F. Pott und die baltoslawischen Sprachbeziehungen*, – *Baltistica*, IV priedas, 1994. Hallės universiteto Indoeuropeistikos, bendrosios ir taikomosios kalbotyros institute dalyvavo konferencijoje A. F. Potto 200 metų sukakčiai paminėti, surengė tam skirtą parodą. Paskelbė Augusto Karlo Jordano laiškus A. F. Pottui (ALt IV, 2002, 189–212). Yra aptarusi Friedricho Bechtelio (1855–1924), profesoriavusio Hallėje 1895–1923 m. ir išleidusio Baltramiejaus Vilento *Enchiridioną* ir *Evangelijas bei Epistolas* (1882), taip pat indoeuropeisto ir bal-

tisto Franzo Spechto (1888–1949), išleidusio Antano Baranausko surinktus lietuvių kalbos tarmių tekstus (1920–1922) ir Konstantino Sirvydo *Punktay sakimu* (1929), veiklą. Dėl to Gertrudą Bensę, šiandien vieną produktyviausių Vokietijos baltistų, įsivaizduoju kaip gyvą nenutrūkstamų lituanistikos tradicijų liudytoją nuo Hallės lietuvių kalbos seminaro pradininkų Johanno Richterio ir Friedricho Wilhelmo Haacko ir jų pirmųjų žodynų ir gramatikų iki XX a. Hallėje dirbusių baltistų.

Bensė – aktyvi Berlyno baltistų ratelio narė, dažnai skaito pranešimus tarptautinėse baltistų konferencijose Vokietijoje ir Lietuvoje, yra Mažosios Lietuvos enciklopedijos bendraautorė.

Garbios sukakties proga nuoširdžiai sveikiname ir linkime stiprios sveikatos, tikimės naujų atradimų ir darbų lituanistikos baruose ir tariame – „Ilgiausių metų“.

Vincentas Drotvinas

TARPTAUTINĖ KONFERENCIJA, SKIRTA KAZIMIERUI JAUNIUI

2003 m. gegužės 21–23 d. Vilniuje ir Kvėdarnoje vyko tarptautinė konferencija, skirta 155-osioms Kazimiero Jauniaus gimimo metinėms. Ją organizavo Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyrius. Įžanginiame žodyje skyriaus vadovė Danguolė Mikulėnienė konstatavo, kad konferencijoje, surengtoje prieš penkerius metus Jauniaus 150-ųjų gimimo metinių proga, buvo suprasta, kiek daug dar nežinoma apie šio kalbininko – profesoriaus, lyginamosios kalbotyros garbės daktaro – mokslinę veiklą. Taip konferencijos pradžioje buvo tarsi nubrėžta atskaitos linija Jauniaus darbų tyrimams vertinti.

Plenariniuose posėdžiuose daugiausia dėmesio skirta Jauniaus kūrybinio palikimo apžvalgai ir analizei. Popietiniai gegužės 21 ir rytiniai gegužės 22 dienos posėdžiai vyko

dviejose sekcijose: fonetikos ir dialektologijos bei morfologijos ir kalbos istorijos. Konferencijoje perskaitytas 41 pranešimas¹. Gegužės 23 dieną organizuota išvyka į Kvėdarną, Kazimiero Jauniaus vidurinę mokyklą, ir Jauniaus gimtąjį Lembo kaimą, kur kalbininkas buvo pagerbtas kartu su vietos žmonėmis.

Kokių naujienų sunešė (pirmoji lo. *conferre* reikšmė 'sunešti, sugabenti, surinkti') ir kokiomis nuomonėmis tris dienas keitėsi mokslininkai, suvažiavę iš Latvijos, Lietuvos, Rusijos, Ukrainos ir Vokietijos?

Pirmajame plenariniame posėdyje aptarta daugiakryptė Jauniaus – dialektologo, kalbos istoriko, akcentologo, leksikologo, gramatiko – veikla. Vincentas Drotvinas (Vilnius) pranešime „Leksikos dalykai Kazimiero Jauniaus rankraštiniame pavelde“ nagrinėjo Jauniaus leksikos tyrimus (rankraštinius straipsnius apie etimologiją, lyginamuosius lietuvių, lotynų, graikų, sanskrito kalbų žodynėlius, žodžių sąrašus su komentarais), saugomus Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Jauniaus rankraštinis palikimas nėra suskirstytas pagal temas, nedatuotas, nedaug publikuotas². Kaip vieną didžiausių sunkumų rengiant tokią margą medžiagą spaudai Drotvinas nurodė grafologinį tyrimą ir identifikavimą. Didžioji dalis rankraštinių tekstų priskirtina Jauniui, tačiau tarp jų yra veikiausiai klierikų iš įvairių Lietuvos vietų rinktos medžiagos. Tad akivaždu, kad Jauniaus darbų tyrėjų pirmiausia laukia tekstologinė analizė: rankraštinės

¹ Išleistos pranešimų tezės: Kazimieras Jaunius (1848–1908). Tarmėtyrininkas ir kalbos istorikas. Kazimiero Jauniaus 155-osioms gimimo metinėms. 2003 m. gegužės 21–23 d., sudarė O. Aleknavičienė, S. Ambrazas, D. Mikulėnienė, K. Morkūnas, Vilnius, Kvėdarna, 2003. Pranešimus numatyta išleisti atskira knyga.

² Dalis Jauniaus rankraštinio palikimo publikuota knygoje: V. Drotvinas, V. Grinaveckis, Kalbininkas Kazimieras Jaunius, Vilnius, 1970; Kalbininko Kazimiero Jauniaus rankraštinis palikimas. Katalogas ir publikacijos, parengė S. Skrodenis, Vilnius, 1972.

medžiagos sisteminimas, autorių identifikavimas, chronologijos nustatymas ir po to publikavimas. Jei šitas darbas nebus padarytas, tai ir toliau bus kartojama, kad Jaunius nemėgęs rašyti, jį kamavusi „balto popieriaus baimė“, o tai netiesa, – reziūmavo Drotvinas.

Apie Jaunių kaip dialektologą išsamiausiai kalbėjo Aleksas Girdenis (Vilnius). Pranešėjas akcentavo, kad dauguma Jauniaus teiginių neprarado mokslinės vertės ir šiaudien: pasitvirtino, jog pokirtinių skiemenų priegaidė yra tvirtapradė ne tik žemaičių, bet ir aukštaičių šnektose; eksperimentiniai tyrimai parodė, kad pozicinio ilgumo balsiai yra pusilgiai daugelyje tarmių; panevėžiškių tarmėje beveik visuotinai pripažįstamas murmajų balse egzistavimas ir kt. Objektiviai vertindamas Jauniaus dialektologinius darbus, Girdenis nurodė ir svyravimus bei netikslumus: *Lietuvių kalbos gramatikoje* Jaunius skyręs vakarų, vidurio ir rytų aukštaičius, o metraštyje *Памятная книжка Ковенской губернии* spausdintuose tarmių aprašuose – tik vakarų ir rytų aukštaičius; 1892 metais teigęs, kad vakarų aukštaičių pozicinio ilgumo balsiai yra pusilgiai, o 1898-aisiais juos jau laikęs ilgaisiais. Žemaičių tarmėje Jaunius negirdėjęs nukeltinio kirčio, neskyręs atitrauktinio kirčio priegaidžių, nepastebėjęs kirčio atitraukimo svyravimų. Vis dėlto, Girdenio nuomone, Jaunius buvo puikus dialektologas, turėjęs intuityvų fonologinį mąstymą, daug kur savo teiginius grindęs šių dienų fonologams įprastu ir patikimu minimaliųjų porų metodu, sugebėjęs pateikti vertingų ne tik fonetikos, bet ir morfologijos reiškinių aiškinimų. Pranešėjas pabrėžė, kad būtina atsisakyti mito, esą Jaunius menkindavęs morfologinių veiksnių reikšmę kalbos raidai – iš tiesų jo darbuose yra puikių morfologinių aiškinimų, kuriais remiamasi ir dabartiniuose dialektologijos bei kalbos istorijos veikaluose.

Genovaitė Kačiuškienė (Šiauliai) apžvelgė Kazimiero Jauniaus „Panevėžio tarmių aprašą“, paskelbtą minėtame metraštyje 1897 metais. Pranešėja pabrėžė, kad tai

pirmasis mokslinis šiaurės panevėžiškių šnektų aprašas. Jame aptariami ir dabar dialektologų svarbiausiais laikomi panevėžiškių tarmės punktai (Linkuvos, Joniškėlio, Pasvalio, Krinčino, Vabalninko, Pumpėnų, Pušaloto, Rozalimo šnektos). Apraše Jaunius pastebėjo tarmių tyrėjams iki šiol svarbių dalykų: apibūdino kirčio atitraukimo kilmę, suformulavo prieširtinių ir pokirtinių skiemėnų priegaidžių dėsnį, pateikė šiaurės panevėžiškių balsių kiekybės ir murmamųjų balsių interpretaciją. Jaunius apraše iškelta visai šiuolaikiška mintis, kad murmamųjų balsių buvimą patvirtina priebalsių jungimosi dėsniai, pvz., skardžiųjų priebalsių nesuduslėjimas prieš dusliuosius. Šiais fonotaktikos dėsniais dialektologai remiasi ir dabar.

Antanas Pakerys (Vilnius) pranešime „Kirčiuoti homiletikos tekstai“ nagrinėjo Jaunius prozodijos ir kirčiavimo savitumus. Įvairiose bibliotekose yra išlikusių homiletikos kurso, Jaunius skaityto Kauno kunigų seminarijoje, užrašų ir nuorašų. Dalis jų kirčiuoti. Homiletikos tekstai rodo, kad Jaunius, skirtingai nei Antanas Baranauskas, vartojo Frydricho Kuršaičio teiktus kirčio ir priegaidės ženklus, laikėsi jo, o ne Augusto Šleicherio kirčiavimo sistemos. Užrašuose daugelio žodžių kirčiavimo norma tokia pati kaip dabartinėje bendrinėje kalboje, todėl Pakerys pranešime atkreipė dėmesį tik į kai kuriuos skirtumus.

Gintautas Akelaitis (Vilnius) apžvelgė Jaunius *Lietuvių kalbos gramatikos* sintaksės skyriaus santykį su kitais to laikotarpio sintaksės aprašais. Autorius nustatė, kad Jaunius, aprašydamas sintaksės dalykus, rėmėsi Frydricho Kuršaičio, Antano Baranausko ir Augusto Šleicherio darbais, užbaigdamas dar nuo Danieliaus Kleino laikų einančią vakarietiškojo sintaksės aprašo tradiciją. Vėliau sintaksės darbuose įsitvirtino Jono Jablonskio modelis.

Dviejuose fonetikos ir dialektologijos sekcijos posėdžiuose buvo perskaityta 15 pranešimų, morfologijos ir kalbos istorijos sek-

cijoje ir baigiamajame plenariniame posėdyje – 21 pranešimas.

Fonetikos ir dialektologijos sekcijoje daug dėmesio skirta tarmių ir bendrinės kalbos vokalizmo ir prozodijos eksperimentiniams tyrimams. Plati ir dialektologijos klausimų geografija: analizuotos beveik visos lietuvių pagrindinio ploto tarmės bei periferinės (Pelesos ir Ramaškonių Baltarusijoje; Aknystos ir Subačiaus Latvijoje) šnektos.

Du pranešimai skirti bene problemiškesniais rytų aukštaičių vilniškių tarmei. Jolita Urbanavičienė (Vilnius) eksperimentiniais metodais nagrinėjo vilniškių balsių *ė, o* (savuose žodžiuose) ir *e, o* (skoliniuose) diftongizaciją. Autorei pavyko nustatyti, kad diftongizuoti *ė, o* trukme nesiskiria nuo tikrųjų diftongų *ie, uo*. Naujųjų skolinių analogiški garsai yra maždaug 1,6 karto trumpesni už diftongus. Kokybės tyrimas parodė, kad šnektos *o* dvibalsinamas menkliau negu *ė*; menkesnė ir tirtų skolinių garsų diftongizacija. Vytautas Kardelis (Vilnius), remdamasis šiaurinių vilniškių šnektų duomenimis, kėlė naują mintį, kad ir šioje tarmėje gali kontrastuoti trijų ilgumų fonemos. Be to, jo nuomone, vilniškių tarmės diferenciacija nesanti tokia didelė, kaip pastaruoju metu teigiama. Diskusijose kalbėjusi Birutė Jasiūnaitė patvirtino, kad šie vilniškių tarmės pakraščiai beveik idealiai atitinka uteniškių fonologinę sistemą, todėl trijų ilgumų sistema čia visiškai natūrali. Jiems oponavusios Laimos Grumadienės nuomone, intensyvi kalbų sąveika Rytų Lietuvoje gali būti prasidedančio kiekybinio kirčiavimo formavimosi priežastis. Laimos Grumadienės (Vilnius) pranešime apie sociolingvistinę Bijutiškio apylinkių (Molėtų r.) situaciją ir buvo konstatuota, kad Rytų Lietuvoje esama tokių plotų, kur lietuvių kalbos vartojimo tradicija XX amžiaus viduryje buvo nutraukta, t. y. neberandama vyresnio amžiaus vietinių gyventojų, kurių gimtoji kalba būtų buvusi lietuvių, nors dabar tose apylinkėse ir šnekama tarmiškai. Ištyrusi XVIII amžiaus gyventojų sąrašus, pranešėja

kėlė mintį, kad tuomet Bijutiškio apylinkėse galėjo būti tik lenkiškai ar tik gudiškai kalbėjusių žmonių. Ji siūlė tiriant tokių šnektų raidą neišleisti iš akių fakto, kad jos ilgai gyvavo dvikalbystės ar trikalbystės sąlygomis.

Tarmių specialistų susidomėjimo sulaukė Edmundo Trumpos (Ryga) pranešimas, kuriame aptartas Pelesos šnektos nekirčiuoto žodžio galo vokalizmas. Naujausias jo stebėjimais, šnekteje šioje pozicijoje vartojami tik trumpieji ilgųjų balsių alofonai, kiekybinė fonemų priešprieša išnykusi, tačiau įvykusi refonologizacija – ilgųjų ir trumpųjų fonemų alofonai kontrastuoja pagal kokybinius požymius. Diskusijoje dalyvavę Kazimieras Garšva, Vytautas Vitkauskas ir kiti mokslininkai pabrėžė, kad tiriant periferines šnektas, kuriose stipri kalbų sąveika, reikia labai atidžiai rinktis pateikėjus.

Konferencijoje analizuotos ir kitos periferinės lietuvių šnektos. Kazimieras Garšva (Vilnius) apžvelgė Latvijos lietuvių uteniškių fonologinę sistemą, o Nijolė Tuomienė (Vilnius) – Baltarusijos pietų aukštaičių Ramaškonių šnektos *i* kamieno daiktavardžių kaitybą. Astos Leskauskaitės (Vilnius) pranešimas skirtas neproduktyviojo *i* kamieno likimui pagrindinio lietuvių kalbos ploto pietų aukštaičių tarmėje. Abiejų dialektologijų tyrimai patvirtino, kad *i* kamieno paradigma tiek Lietuvos pietų aukštaičių tarmėje, tiek ir už jos ribų nyksta. Dalis moteriškosios giminės linksnių linkę pereiti į produktyviojo *ē* kamieno linksniavimą, vyriškosios – į (*i*)*õ* kamieno.

Diftongizacijos problemos nagrinėtos ir dviejų kalbininkių – Daivos Atkočaitytės ir Rimos Bacevičiūtės (Vilnius) – parengtame pranešime, kuriame dar kartą grįžta prie akūtinių dvigarsių pirmųjų dėmenų *i*, *u* dvibalsinimo. Autorių nustatyta, kad toks dvibalsinimas paplitęs ne tik Viduklės–Nemakščių šnekte, bet ir aplinkinėse pietų žemaičių raseiniškių bei vakarų aukštaičių šnektose. Šių tarmių paribyje akūtinių dvigarsių pirmieji dėmenys *i*, *u* visuomet pailgėja iki

pusilgių, o jų kokybė įvairuoja: *i*, *u* – *e*, *o* – *ē*, *o* – *ie*, *uo* – *i*, *u*. Zofija Babickienė (Vilnius) skaitė pranešimą apie šiaurės žemaičių kretingiškių diftongoidą *°a*. Pirmą kartą eksperimentiškai ištyrusi balsio kokybę, autorė patvirtino jo diftongizaciją ir labializaciją.

Du pranešimai skirti vakarų aukštaičių prozodijos tyrimams. Rūta Kazlauskaitė (Šiauliai) demonstravo šiauliškių Pašuvio šnektos atitrauktinio kirčio priegaidžių tyrimų duomenis. Pranešėja įrodė, kad atitrauktinio kirčio dvigarsiniai skiemenys priegaidės atžvilgiu nėra vienodi, juose kontrastuoja neoakūtas ir neocirkumfleksas, kurie labiausiai skiriasi kokybiniais požymiais. Asta Kazlauskienė (Kaunas) skaitė pranešimą apie kauniškių kalbėjimo ritmą: dinaminę žodžių struktūrą bei tarpkirtinius intervalus. Pranešimas sukėlė didelį susidomėjimą, nes jame bene pirmą kartą pateikta informacijos apie naują kompiuterio programą, kuria galima analizuoti kalbos tempą.

Dvi pranešėjos nagrinėjo lietuvių bendrinės kalbos fonetikos ir kirčiavimo dalykus. Regina Kliukienė (Vilnius) eksperimentiniu būdu tyrė regresyvinį minkštųjų priebalsių poveikį trumpiesiems balsiams. Tyrimas parodė, kad priebalsių palatalizacija balsiams iš tikrųjų daro stiprų regresyvinį poveikį, dėl kurio žymiai paaukštėja tembras. Pozicijose [—C] ir [—C'] tariami labai ryškūs alofonai, kuriuos, autorės manymu, reikėtų žymėti skirtingais transkripcijos ženklais. Violeta Meiliūnaitė (Vilnius) apžvelgė, kaip studentai kirčiuoja tvirtagalius dvigarsius su pirmaisiais dėmenimis *i*, *u*. Ji nustatė, kad tokių dvigarsių kirčiavimas dažnai netaisyklinas – kirčiuojamas pirmasis dvigarsio dėmuo, ir bandė išvelgti šio polinkio priežastis. Pranešimas sukėlė nemažai diskusijų. Jos kilo visų pirma dėl tiriamųjų duomenų – jie sukaupti iš studentų atsakymų į kompiuterinę kirčiavimo programą, todėl galintys neatspindėti objektyvios situacijos. Tačiau buvo priartama, kad daugelis kalbos vartotojų neskiria tokių skiemenų priegaidžių, ypač tai būdin-

ga miestų sociolektų atstovams. Vytauto Vitkausko nuomone, kirčiavimo kultūra labai suprastėjusi dėl to, kad jai neskiriama deramos vietos vidurinėje mokykloje.

Konferencijoje buvo aptarti ir kai kurie tarmių leksikos faktai. Birutė Jasiūnaitė (Vilnius) perskaitė pranešimą apie žodžio *medžias* vartojimą įvairių tarmių folkloro formulėse. Autorės nuomone, daugelyje jų dar galima išvelgti senąją 'miško' reikšmę. Ne mažiau įdomus buvo ir Aurelijos Genelytės (Vilnius) pranešimas, kuriame nagrinėti tarmėse vartojami augalų pavadinimai, nusakantys gydomąsias savybes. Tarmėse ir raštuose rasta fitonimų, kurių šaknimi eina 17 žmogaus kūno organų ir 15 ligų ar simptomų pavadinimų. Pranešėja analizavo tokių fitonimų darybinę motyvaciją, sinonimiją, paplitimą, vartosenos ypatumus.

Į konferencijos problematiką įsiliejo ir svečių iš kitų šalių mintys. Keletas pranešimų skirta kalbų kontaktams ir skolinių problemoms. Kolegė Vilma Šaudiną iš Latvijos Daugpilio universiteto kalbėjo apie Latvijos šnektų lituanizmus. Jos nuomone, skolintais žodžiais dažnai ne tik perteikiama konkreti informacija, bet ir kalbėtojo vertinimas. Latvijos šnektose taip nutikę su daugeliu lituanizmų, kurie papildo šnektų ekspresyvosios leksikos fondą. Skolinių konotacija gali būti atsiradusi dviem būdais: perimta iš lietuvių kalbos arba natūraliai susiformavusi latvių šnektų sistemoje. Kiti kalbininkai ieškojo tolimesnių kalbų ryšių: svečias iš Rygos Ojaras Bušas skaitė savo ir Laimutės Balodės parengtą pranešimą, kuriame apžvelgė fino-ugrų kilmės latvių hidronimus, o kolega iš Kijevo Anatolijus Nepokupnas pateikė naujų minčių apie baltų ir slavų kalbų kontaktus. Jo nuomone, lie. žem. onimas *Béržoras* sietinas su serbų-kroatų *Brezarić* < *brèzār* kaip turintis bendrą kuopinės reikšmės priesagą *-or-* ir 'beržyno' reikšmę. Ši onomastikos paralelė leidžianti teigti, kad buvęs bendras baltų ir slavų beržyno pavadinimas – lie. **béržoras*, s. sl. **berzarь*.

Jurijus Otkupščikovas (Sankt Peterburgas) skaitė pranešimą „Nelaboji dvasia' Okos baseino baltiškoje hidronimijoje“. Tarp kelių dešimčių pavadinimų su baltiška priesaga *-yn-* ir kitais afiksais jis rado negausią, bet įdomią grupę hidronimų, kurių reikšmė siejasi su „nelabosiomis dvasiomis“ (plg. *Баўдун* – upė ir dauba Žušos baseine, iš lie. *baidas* + *-yn-*; *Кукун* – dauba Maskvos upės žemupyje, iš lie. *kaũkas* + *-yn-*; *Пукшенка* – dauba Okos baseine žemiau Mokšos, iš lie. *pikšis* + *-in-*; *Лумка* – upė Okos baseine žemiau Upos upės, iš lie. *laũmė* + *-k-* ir pan.). Apibendrinamas Otkupščikovas pabrėžė, kad hidronimų (ypač daubų) pavadinimų ryšys su „nelabosiomis dvasiomis“ būdingas ir kitoms kalboms.

Morfologijos ir kalbos istorijos sekcijoje ir baigiamajame plenariniame posėdyje skaityti pranešimai, skirti tiek vidinei, tiek išorinei lingvistikai.

Saulius Ambrazas (Vilnius) analizavo Zietelos šnektos būdvardžių darybą istoriniu požiūriu. Jis išskyrė dvi specifines ypatybes, svarbias tiriant būdvardžių darybos raidą: 1) šiai šnektai būdingesnius būdvardžius ne su priesaga *-iškas*, *-a*, bet su jos variantu *-iškis*, *-ė*; 2) vartojamus būdvardžius su priesagos *-inis*, *-ė* senesniu variantu *-inas*, *-a*. Ambrazo duomenimis, toks priesaginių būdvardžių *o* ir *(i)jo* kamienų mišinys yra labai senas reiškinys – jis gali sietis su afiksų **-o-* ir **-(i)jo-/eijo-* bendra kilme.

Danguolė Mikulėnienė (Vilnius) skaitė pranešimą „Dėl cirkumfleksinės metatonijos daiktavardžiuose su priesaga *-inas*“, kuriame nagrinėjo šią priesagą turinčių gyvūnų patinų pavadinimų kirčiavimą. Tvirtapradės baritoninės šaknies vediniuose įvykusi cirkumfleksinė metatonija (*stīrninas* 3^b: *stīrna* 1; *añtinās* 3^b: *ántis* 1; *geřvinās* 3^b: *gėrvė* 1) daugelio kalbininkų laikyta kirčio atitraukimo rezultatu. Mikulėnienė pateikė duomenų, patvirtinančių Girdenio hipotezę, kad šis darybos tipas gali būti susiformavęs analogijos būdu pagal *pātinās* 3^b (: *patī* 4) pavyzdį.

Gražinos Akelaitienės (Vilnius) pranešimas „Morfonologiškai žymėti balsinių priesagų vediniai“ skirtas balsinių priesagų vediniams su šaknies balsių kaita. Šiuos vedinius pranešėja įvardijo kaip morfonologiniu atžvilgiu išimtinis. Tokių išimčių yra keliuose darybos tipuose, bet ypač daug vediniuose su priesagomis *-alas* (*dangalas, pakaitalas*) ir *-ūnas* (*lakūnas, atskalūnas*). Vediniai, turintys pakitusį šaknies balsį, vertinti ir sinchroniškai, ir diachroniškai. Šiuose netipiškuose vediniuose pastebėta ir dėsninių dalykų: jų morfonologinėje struktūroje funkcionuoja lietuvių kalboje produktyviausia morfonema $\langle e/a \rangle$.

Albertas Rosinas (Vilnius) pranešime „Dėl latvių kalbos daiktavardžių kai kurių linksnių formų galūnių kilmės ir raidos“ analizavo įvardinių galūnių atsiradimą latvių *a*, *ja₁* ir *ja₂* kamienų daiktavardžių paradigmoje. Latvių kalbotyroje įsigalėjusi nuomonė, kad šių kamienų daugiskaitos nominatyvo galūnė *-i* esanti įvardinė *-ie*, įsivesta dar iki *k*, *g* virtimo *c*, *dz* prieš V^i grupės balsius. Remdamasis Dagdos, Izvaltos, Skaistos ir kitų šnektų duomenimis, pranešėjas įrodė, kad *a* kamieno daiktavardžių daugiskaitos nominatyvas turėjo galūnę **-ai*, o būdvardžių – **-e* ir kad įvardinės daugiskaitos datyvo galūnės į daiktavardžių formas įsivestos jau po *k*, *g* virtimo *c*, *dz* prieš V^i grupės balsius.

Vida Žilinskienė (Vilnius) pateikė įdomių statistinių duomenų apie kalbos dalių ir gramatinių formų vartojimą įvairių stilių tekstuose. Naudodamasi *Dažniniu dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynu* (1997, 1998; parengė Laima Grumadienė, Vida Žilinskienė) ir elektroniniais grožinio, publicistinio, mokslinio ir dalykinio stiliaus dažniniais žodynais, pranešėja apskaičiavo, kad daugiausia vartojama daiktavardžių (38,98%), ypač dalykinio stiliaus tekstuose. Veiksmažodžių randama beveik perpus mažiau (20,99%), daugiausia jų – grožiniame, mažiausia – moksliniame stiliuje. Trečioje vietoje lieka įvardis (9,25%). Taigi akivaiz-

du, kad visiems lietuvių kalbos stiliams būdingas daiktavardiškumas. Išanalizavusi gramatinių formų vartoseną, Žilinskienė nustatė, kad vienaskaita dažnesnė už daugiskaitą, vyriškoji giminė už moteriškąją, pagrindinę linksnių grupę sudaro vardininkas, kilmininkas ir galininkas, o periferinę – įnagininkas, vietininkas ir naudininkas. Veiksmažodžio formos išsidėsto taip: asmenuojamosios formos, dalyviai ir bendratis. Skirtingi stiliai turi ir savų ypatumų. Statistiniai kalbos duomenys svarbūs ne tik žodynų, vadovėlių, metodinių priemonių rengėjams, bet ir taikomųjų kompiuterinių kalbos atpažinimo bei automatinio vertimo programų kūrėjams.

Teksto lingvistikai skirtas Vidos Reimėikytės (Vilnius) pranešimas „Substitucija lietuvių kalbos tekstuose, jos santykis su referencija“. Jame apžvelgta, kaip gramatinėmis sakinių siejimo priemonėmis realizuojamas išorinis teksto struktūros rišlumas. Pranešėjos duomenimis, lietuviškuose mokslinio stiliaus tekstuose dažniausiai vartojama vardažodinė substitucija, o konstrukcijų substitutai dažnesni nei veiksmažodiniai.

Išorinės lingvistikos tyrėjai konferencijoje iškėlė naujų ar tik primirštų, bet kalbotyros istorijai svarbių pavardžių ir faktų. Ona Aleknavičienė (Vilnius) ir Christiane Schiller (Hallé, Erlangenas) mokslo visuomenei pristatė neseniai rastą garsios lingvistinės polemikos, vykusios XVIII amžiaus pradžioje, šaltinį. Tai Michaelio Mörlino priešininko Valtarkiemio kunigo Jacobo Perkuhno traktatas *Wolgegründetes Bedencken Uber die Ins Litthausche Ubersetzte zehen Fabeln Aesopi, Und derselben passionirte Zuschriff*, išleistas 1706 metais Leipzige ir Frankfurte. Jis dabar saugomas Bavarijos valstybinėje bibliotekoje Miunchene. Iki šiol lietuvių literatūros istoriografiniuose šaltiniuose nebuvo užfiksuotas nei traktato pavadinimas, nei leidimo metai. Nežinotas ir jo turinys. Nors Perkuhnas traktate iš esmės nagrinėja Johanno Schultzo į lietuvių kalbą verstas *Ezopo pasakėčias* (1706), tačiau daugiausia prie-

kaištų skiria Mörlinui ir jo traktate *Principium primum in lingua Lithvanica* (1706) keltiems teiginiams. Šių trijų šaltinių analizė rodo, kad pagrindiniu Perkuhno kritikos taikiniu tapo vertime pastebėtas neatitikimas tarp deklaruotų teorinių reikalavimų ir kalbos realizacijos. Traktate išryškėja ir tiesioginis konfliktas tarp vietinių kunigų bei „atvykėlio“ Mörlino, lietuviškai išmokusio Prūsijoje, bet turėjusio tvirtą kalbinę savimonę ir siekusio reformuoti bažnytinę kalbą (straipsnis apie Perkuhno traktatą išspausdintas *Archivum Lithuanicum*, V, 2003, 15–50).

Zigmas Zinkevičius (Vilnius) nagrinėjo vadinamosios *Wolfenbüttelio postilės* kalbą. Remdamasis 2002 metais atlikta lingvistine-dialektologine viso postilės teksto analize Zinkevičius konstatavo, kad šį pamokslų rinkinį parengė asmuo, kilęs iš Didžiosios Lietuvos pietų aukštaičių tarmės ploto. Vėliau tekstas perdirbtas priartinant prie Prūsijoje vyravusios vakarų aukštaičių tarmės. Be šių dviejų pagrindinių klodų, dar rasta žemaitiškų ypatybių (jos kildintinos iš Prūsijoje palei Kuršių marias buvusios žemaičių tarmės), šiek tiek prūsų ir kuršių kalbos elementų. Zinkevičius dar kartą iškėlė hipotezę, kad teksto vakarietintojas galėjo būti Jonas Bretkūnas: *Wolfenbüttelio postilėje* ir Bretkūno Biblijoje rasta tik šiems tekstams būdingų kalbos ir rašybos sutapimų (pvz., daugiskaitos vietininkas su *-su* ir *-sa*). Straipsnis apie *Wolfenbüttelio postilės* kalbą jau išspausdintas, žr. *Baltistica*, XXXVII (1), 51–77.

Juozas Karaciejus (Vilnius) pranešime „Roberto Gauthiot kelionės į Lietuvą ataskaita“ pristatė 1903 metais leidinyje *Nouvelles Archives des Missions scientifiques* išspausdintą prancūzų kalbininko ataskaitą, adresuotą Prancūzijos oficialiesiems asmenims. Joje aprašomos spaudos draudimo priežastys ir pasekmės, įvardijami graždančios sumanytojai A. Hilferdingas bei S. Mickuckis. Pranešime kalbėta apie ataskaitoje esančius lietuvių literatūros istoriografinius faktus bei lingvistinius duomenis.

Janina Švambarytė (Šiauliai) skaitė pranešimą apie privačioje Jurgio Lapienio bibliotekoje saugomą rankraštinių lietuviškų pamokslų rinkinį, sudarytą iš 1861–1864 metais sakytų pamokslų (179 puslapiai). Pagal rankraštyje rastus įrašus ir spaudus ji nustatė, kad rinkinio autorius – Žemaičių katedros Varniuose pakustodis kunigas Romualdas Stakėnas. Pranešime daugiausia sustota ties dviem klausimais: 1) pamokslų tarme – jie priskirti žemaitiškam kalbos variantui; 2) *u* bei *(i)u* kamieno daiktavardžių vartosenai – nustatytas gana aiškus perėjimas į produktyvesnius *o* ir *(i)o* kamienus.

Nijolė Čepienė (Vilnius) kėlė klausimą dėl Mažvydo knygelėje *Giesmė Šv. Ambraziejaus* (1549) randamo žodžio *pantas*. Dedikacijoje Ragainės apskrities valdytojui Sebastianui Perbanthui Mažvydas sako, kad šią giesmę jam dovanoja „wietoije welikas panta“. LKŽ ir Dominyko Urbo knygoje *Martyno Mažvydo raštų leksika* žodis *pantas* suprantamas kaip *pautas* ‘kiaušinis’ – manoma, kad čia vietoj *u* klaidingai surinkta *n*. Čepienės nuomone, *pantas* nelaikytinas spaudos klaida – jis čia galįs reikšti ‘dovana kaip draugiškumo, ištikimybės ženklas, laidas’. Germanizmas *pantas* kaip vokiško žodžio *Pfand* atitikmuo iš tiesų užfiksuotas XVII–XVIII amžiaus rankraštiniuose Prūsijos žodynuose (Bretkūno Biblijoje Pt 20,16; 27,13 yra veiksmažodis *nupantinti*), tačiau tik reikšmė ‘užstatas’. Germanizmo *pantas* reikšmė skiriasi nuo žodžio *dovana* reikšmės, dėl to toks pranešėjos aiškinimas daugeliui konferencijos dalyvių neatrodė įtikinamas. Zigmas Zinkevičius patarė tiriant šį klausimą remtis ir istoriniais etnokultūros tyrimais. Čia reikėtų dar pridurti, kad Bretkūnas Liuterio Biblijos *Pfand* paprastai verčia žodžiu *užguldymas* ‘užstatas’ (plg. 5 Moz 24,10: *Kada Artimoiuui sawam Skolą palziczifi, tada neeik io Namusna imti Vlzguldima*; 5 Moz 24,17: *neatimk Nalchlei Rubą ulzguldimu*; Job 24,9: *padara Szmones Vbagais ulzguldimus imdami*; plg. dar 1 Moz 38,17.18.20; 5 Moz 24,6; Job 22,6; 24,3 ir

kt.). Žodyne *Clavis Germanico-Lithvana* vokiškam žodžiui *Pfand* pateikti trys atitikmenys: *Pantas*, *Užuštátymas* bei *Užgúldymas* (C II 201). Nei jie, nei iliustraciniai pavyzdžiai taip pat neatspindi reikšmės 'dovana'.

Christianės Schiller (Hallė, Erlangenas) pranešimas „Wie alt ist ein Wörterbuch? Überlegungen zur relativen Chronologie von Wörterbüchern“ skirtas ankstyvajai Prūsijos lietuvių leksikografijos istorijai. Šiuo metu vyrauja nuomonė, jog rankraštiniis *Lexicon Lithuanicum* yra seniausias išlikęs žodynas, po jo eina *Clavis Germanico-Lithvana*, paskui – vadinamasis Richterio žodynas, vadinamasis Krauzės žodynas ir galiausiai Brodovskio *Lexicon Germanico-Lithuanicum et Lithuanico-Germanicum*. Schiller atkreipė dėmesį į tai, kad žodyno amžiumi mes paprastai laikome jo materialiosios laikmenos (t. y. to konkretaus rankraščio) amžių. Jeigu turimas žodyno originalas, o ne nuorašas, tada žodyno kaip materialaus daikto ir kaip kūrybinio produkto amžius sutampa. Tačiau kokio amžiaus gali būti žodynas, mus pasiekęs kaip nuorašas ar perdirbtas variantas? Pagrindiniais kriterijais pasirinkusi struktūrą ir lemų inventorių, Schiller nustato tokią Prūsijos žodynų chronologiją: *Lexicon Lithuanicum*, ankstesnysis Richterio ir Krauzės žodyno variantas (archetipas), *Clavis*, Brodovskio žodynas. Galimu Richterio ir Krauzės žodynų archetipo autoriumi Schiller laiko Katniavos kunigą Theophilį Schultzą. Yra žinoma, kad jis buvo parengęs žodyną.

Senuosius lietuviškus raštus analizavo dar keletas konferencijos dalyvių: Ilona Norvilaitė (Vilnius) skaitė pranešimą „Polonizmai XVI–XVII amžių poterių tekstuose“, Jovita Erichsmeyer (Kaunas) – „Sudėtiniai sąlygos sakiniai Mikalojaus Daukšos ir Konstantino Sirvydo raštuose (lyginamoji analizė)“, Vidmantas Kuprevičius (Vilnius) – „Lietuvių-lenkų kalbų žodyno (RtŽ) tikrinė leksika“.

Apie senuosius latvių kalbos tekstus pranešimus skaitė viešnios iš Rygos. Lidija

Leikuma pasakojo apie XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios žymaus Latgalos dvasininko, valstybės veikėjo, literato ir kalbininko Frančo Trasuno veiklą. Pranešėja apžvelgė jo knygos *Skajtieszonas diwiejgas diel kataliku laužu swadinies* (1879), verstos iš lenkų kalbos ir išleistos Vilniuje, Juozapo Zavadskio spaustuvėje, įtaką latgalių rašybai. Anna Staficka tarminiu aspektu nagrinėjo lenkų kilmės mokslininkės Stefanijos Ulianovskos tautosakos rinkinį *Łotysze Inflant polskich* (1892). Tai platus Rėzeknės apylinkės Vilianų valsčiaus aprašas, paskelbtas Krokuvos mokslų akademijos leidinyje *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej* ir pateikiantis 329 dainas, 75 pasakas, 232 minkles bei 474 patarles ir priežodžius. Pasak pranešėjos, lingvistams rinkinys vertingas dėl dviejų dalykų: jis gausiai atspindi latgališkas tarmines formas ir kartu rodo to meto rašytinės kalbos įtaką fiksuojant tautosakos medžiagą.

Gegužės 23 dieną vėl grįžta prie Jauniaus: Kvėdarnos Kazimiero Jauniaus vidurinėje mokykloje surengta trumpa konferencija „Kazimieras Jaunius – lietuvių kalbos ugdytojas ir puoselėtojas“. Čia apie Jauniaus asmenybę ir veiklą, jo santykius su kitais kalbininkais, tarmių tyrimą, populiariai pasakojo Vincetas Drotvinas, Algirdas Sabaliauskas, Genovaitė Kačiuškienė ir Zigmąs Zinkevičius. Danguolė Mikulėnienė, apibendrindama moksleivių rašinių konkursą apie Jaunių (konkursą buvo paskelbęs Lietuvių kalbos institutas), pabrėžė, kad tiek apie šio mokslininko ir kunigo gyvenimą, tiek apie jo lingvistinę veiklą vis dar kalbama, deja, stereotipiškai. Šią asmenybę nelengva vertinti nei socialiniu, nei kultūriniu požiūriu. Kadangi panašios mintys skambėjo ne viename pranešime ir Vilniuje, darytina išvada Jauniaus kūrybos tyrimus iš tiesų tebesant nepakankamus. Viešas tokio fakto pripažinimas vėl brėžia perspektyvą tolesniems esamų ir būsimų kalbininkų žingsniams bei kalbotyros istorijos uždaviniam.

Ona Aleknavičienė, Rima Bacevičiūtė